

ЛИЛИЯ МАНОЛОВА НА 75 ГОДИНИ

Юбилейната годишнина на доц. д-р Лилия Манолова е приятен повод да проследим нейния богат, интересен и плодотворен път в лингвистиката, да спрем вниманието си върху творческите ѝ постижения на изследователското и педагогическото поприще, от все сърце да ѝ пожелаем още дълги години всеотдаен труд в полето на науката.

През 1972 г. Л. Манолова постъпва в Института за български език при БАН като научна сътрудничка – отначало към Секцията по съвременен български език, а след това в Секцията по терминология и терминография, на която е и съоснователка. В периода 1981–1986 г. работи като лекторка по български език и цивилизация в Университета „Ян Амос Коменски“ в Братислава. През 1992 г. защитава дисертация на тема „Съпоставителен анализ на българската и словашката граматична терминология“. От 1992 г. тя е преподавателка по правоговор, езикова култура, публична реч и манипулативни езикови стратегии в Югозападния университет, където се хабилитира в областта на сценичната и публичната реч.

Л. Манолова е авторка на повече от 200 труда, които засягат главно неразработени теми от областта на съвременния български език (лексикология, граматика, правопис и правоговор, терминология), съпоставителното изучаване на българския и словашкия език, езиковата култура, историята на българското езикознание, публичната и сценичната реч и манипулативните езикови стратегии. Характерно за тях е вниманието към фактите, умението да се интерпретират многостранно и да се свързват с най-съвременните нужди на обществото от разбираема, правилна и изискана културна реч във всички сфери на общуването.

Невъзможно е накратко да се обозре цялото ѝ научно творчество. Не е лесно да се определи коя от областите на нейните плодотворни занимания я привлича най-много. Но поради пристрастие към дългогодишната ни обща работа ще се спра най-напред на нейните изследвания върху българската и словашката терминология.

Преди всичко ще подчертая, че на Л. Манолова принадлежи първият обобщаващ труд, посветен на българската терминология – „Българска терминология“ (библиотека „Родна реч омайна“. София, 1984 г.). Тази разработка е предназначена за широк кръг читатели и затова ав-

торката си поставя популяризаторски цели. Тук бих искала да наблегна върху дълбоката убеденост на Л. Манолова, която прозира във всичките ѝ трудове, че научното знание трябва да бъде достъпно и полезно за обществото. Със съзнанието, че проблемите на терминологията представляват интерес не само за езиковедите и специалистите от областта на науката, с тази своя книга тя се обръща към подрастващите, за да създаде у тях представа как да използват правилно и уместно термините и по този начин да съдейства за бъдещото развитие на обществото. В неголямата по обем книга почти няма въпрос от основите на терминологичната теория и практика, на който в извънредно синтезиран израз да не е обърнато внимание. Темите са групирани в няколко много съдържателни раздела. В първия – „Термин и терминология“ – се дефинира понятието термин и се изясняват по-особените изисквания към него, а след това се разглежда мястото на терминознанието в науката за езика и отношенията между терминология и норма, терминология и езикова политика, терминология и социолингвистика. Набелязани са и системните връзки между термините и другите езикови единици – термини и дублетност, термини и многозначност, термини и синонимия, термини и антонимия. Във втория раздел – „Терминообразуване“ – се изясняват трите основни начина за образуване на формата на термините (лексикално-морфологичен, лексикално-синтактичен и лексикално-семантичен, като не се изоставят и явленията терминологизация и детерминологизация). В третия раздел – „Начало и развитие на българската терминология“ – се очертава развитието на тази нова наука, представляващо едно столетие неуморен и всеотдаен труд „с много добър усет за наука и език“, положен от българските учени езиковеди и специалисти в различните области на знанието за създаването и обогатяването на националната ни терминология. Чрез лингвистичния анализ в раздела „Съвременни терминологични проблеми“ Л. Манолова поставя на дневен ред редица актуални въпроси (напр. за правописната правилност на термините, за слабостите в съвременното терминообразуване, за подбора на терминологичната лексика, за унифициката на терминологичните системи и мн. др.), които, от една страна, са израз на нейния интерес и грижа за състоянието на българската терминология, а от друга страна, дават и достатъчно обоснована схема на основните лексикални, словообразователни и граматични особености на този дял от науката. Нещо повече, за всеки от нерешените въпроси тя предлага основателно и конкретно решение, базирано както върху традициите на родното езикознание, така и върху най-новите тенденции в развитието на световното терминознание. Тя се противопоставя на примитивизма в разбирането за чистотата на езика и убедително доказва, че за терминологията е необходим диференциран подход в зависимост от сферата на нейната употреба. Този основополагащ за българската терминология труд е помагалото, от което трябва да тръг-

не и после често да се връща към него всеки, който е поел по пътя на науката.

Многобройните терминологични студии и статии на юбиларката са плод на разностранните ѝ търсения в редица от най-актуалните области на терминологията, като напр. терминологията („Проблеми на терминологията в българския книжовен език“, 1980; „Книжовни източници на терминологична лексика“, 1981; „Образуване на научно-технически термини – с оглед на силикатната терминология“, 1983; „Терминологична лексика от собствени имена“, 1986; „Семантичната компресия – начин за терминологията“, 1987; „За суфиксите -ов и -ен в българския книжовен език и за употребата на някои терминологични елементи в техническата терминология“, 1988; „Semantická transformace – spôsob tvorenia lingvistický termínov“, 1986), терминологизацията на общоупотребими думи („Проблеми на терминологизацията в българския книжовен език“, 1982; „Семантичната трансформация като средство за терминологизация на българския речников състав“, 1987), терминологията и езиковата култура („За точен правопис на термина лунет“, 1974; „Към правописа на някои сложни термини-думи“, 1988; „Проблеми на слятото и полуслятото писане в българската научно-техническа терминология“, 1989), съпоставително изучаване на българската и словашката граматична терминология („Актуални проблеми на нормализацията, стабилизацията и интернационализацията на българската и словашката граматична терминология“, 1988; „Problémy lexikografickej praxe vo vzťah u pojmovej ekvivalencii bulharských a slovenských gramatických termínov“, 1990), историческото развитие на българската терминология и науката за нея („Проф. Л. Андрейчин и изграждането на българската граматична терминология“, 1987; „Ал. Теодоров-Балан и въпросите на българската граматична терминология“, 1988; „По въпроса за черковнославянското и руското влияние върху изграждането на българската граматична терминология“, 1988; „Приносът на Ст. Стойков за изследването на българската лингвистична терминология“, 1989).

Специално внимание и висока оценка заслужават и терминографските приноси на Л. Манолова – двата речника, посветени на българската лингвистична терминология, както и съавторството ѝ в Правописния речник на българската научно-техническа лексика („Правописен речник на българската научно-техническа лексика“, 2001). Двата речника („Кратък речник на българската езиковедска терминология“, 1993 и „Речник на лингвистичните термини в българския език“, 1999) по замисъл и изпълнение са тълковни речници, в които чрез достъпни дефиниции и подходящи примери се обяснява значението на лингвистичните термини, изучаващи се в средното училище и в началните курсове на университетските филологически дисциплини. Основните изисквания при тълкуването на термините в този тип речници, като напр. точност и достъпност, са спазени в най-висока степен, а речниковите статии

представят правилно езиковите явления, назовани със съответните термини заглавки на статии, разкриват същността им и ги характеризират с необходимата пълнота, която ще позволи на учащите се да идентифицират описваните езикови категории. Тъй като речникът е адресиран към учениците и студентите, авторката е дала значенията на термините според общоприетите схващания, отразени в учебниците. В него обаче термините с техните дефиниции не са само просто събрани. Те са много внимателно терминографски обработени и това трябва специално да бъде подчертано, тъй като езиковедските термини във връзка със спецификата на лингвистичната наука могат да бъдат класифицирани по различни начини, имащи различно отношение към разкриването на дадено явление чрез речниково описание. В този случай съществено е делението им на две основни групи по принципа на логическата класификация: термини за езикови явления, които имат формално-семантичен характер (т.е. значението им се изразява със специални езикови форми), и термини, които имат функционално-семантичен характер (т.е. значението им не се изразява чрез специални форми, а се проявява в условията на функциониране). Вън от тези две групи остават термините с по-общ характер – стилноезикови, езиковоисторически, методологически и т.н. Докато последните могат да бъдат описвани по-свободно, термините от първите две групи изискват да се покаже връзката между признаците на даденото явление и граматическите форми за първата група или условията на употребата им за втората група, по които могат да бъдат разпознати. Авторката се е съобразила с тези особености на лингвистичната терминология и в съответствие с тях е приела три основни начина за тълкуването им, които дават възможност за бързо и лесно усвояване на лингвистичните категории.

Организирането в единно цяло на речниковия материал, почерпен от немалко и разнородни източници, е постигнато, от една страна, чрез отразяване в него на логико-семантичните отношения между понятията на лингвистиката и, от друга страна, чрез фиксиране по специален начин на общоезиковите системни отношения между термините. За първия аспект трябва да се изтъкне, че авторката си е послужила предимно с йерархичната класификация, но тъй като такъв тип подреждане не може да се приложи напълно към езиковедската терминология, тя основателно го е ограничила само до таксономичните отношения. Тук е много важно да се отбележи, че чрез отразяването на системните отношения се постига и еднотипност на речниковите статии, в частност на дефинициите – качество, особено необходимо не само за систематизиране на научното знание, но и за представянето му в учебници, речници, справочници по прегледен и достъпен начин. От лексикалносемантичните системни отношения най-голямо място е отделено на синонимията, която най-много затруднява научното общуване. Вниманието е насочено предимно към двойките, съставени от

домашен и чужд термин. Друго съществено достойнство на речника са препоръките за употребата както на езиковите категории, така и на самите термини, дадени в речниковите статии. Тези два речника, освен че отговарят напълно на предназначението си да бъдат ценно помагало за учениците и студентите, представляват интерес и за всички, които следят научната и научнопопулярната езиковедска литература.

Друга научна област, в която с любов и всеотдайност работи Л. Манолова, е езиковата култура. Тук тя започва с популярни статии и езикови бележки (като напр. „Печатарско или печатно мастило“, 1971; „Отново за една неправилна употреба на предлога под“, 1972; „Формите ела и дойди“, 1972; „Цялото население или всичкото население“, 1975; „Формите за множествено число на съществителните студио и фолио“, 1975; „Приходящ или преходящ“, 1975; „Ловешки, Ловчански, Петрички“, 1975; „За употребата на някои глаголи със суфикс -ова“, 1975; „Да пишем правилно имената на историческите личности“, 1976; „Към характеристиката на някои собствени имена на видни личности“, 1976; „За по-пълно тълкуване на съществителното гара“, 1977; „Лотаринги, лотарингци или лотарингийци“, 1978; „Основания за езиковата нормализация при някои относителни прилагателни, завършващи на -ия“, 1978). През 2002 г. издава книгата „Съвременна езикова култура“. В нея тя обобщава наблюдения, знания и изводи от плодотворната си практика, за да ги направи достояние на своите студенти, а и на широки кръгове от нашата общественост. Това е не само сборник или справочник, не е и учебник със строго академично инвентаризиране на правила и изключения от тях, на приети норми или на кодификационни процеси. В нея се наслаждаваме и на едно живо, емоционално ангажирано изложение върху най-актуалните въпроси, свързани с езиковата ни култура, които вълнуват всички българи, милеещи за родното слово. Част от съдържанието на книгата се състои от личните наблюдения на авторката върху речта на нашите медии, на публичните личности от сцената, в Народното събрание или на телевизионния екран. Книгата започва с обръщение към читателите, в което с емоционална приповдигнатост и обществен патос авторката не само изразява тревогите си от занемареното внимание към речевата изява и грижите за красота, чистота, точност и правилност на писменото и устното българско слово, но обяснява по достъпен и пределно ясен начин някои от основните термини на езиковедската наука (срв. напр. за разликата между термините *език* и *реч*). Специално място е отделено на въпроса за кирилицата и латиницата, който вълнува българското общество.

Книгата се състои от две части – „Поглед към миналото“ и „Съвременна езикова култура“. Първата част може да се разглежда и като едно своеобразно въведение към въпросите на съвременната езикова култура, тъй като в нея се проследява историята на всеотдайната грижа за опазване на правилността и красотата на българската книжовна реч,

водеща началото си от 1907 г., когато върху страниците на сп. „Мисъл“ Пенчо Славейков пръв заговаря за език и култура. Авторката показва как българските учени езиковеди, поети и писатели са работили с ум и сърце за опазване на чистотата, правилността и националната самобитност на родния ни език. В тяхната редица тя поставя такива светли имена като Иван Вазов, Александър Теодоров-Балан, Стефан Младенов, Стефан Попвасилев, Николай Лилиев, Гео Милев, Георги Стаматов, Кръстьо Сарафов, Любомир Андрейчин, Иван Леков, Владимир Георгиев, Иван Хаджов, Цветан Минков, Димитър Осинин и др.

В тематично отношение втората част на книгата е много богата. Авторката е съумяла така да организира материала, че да го подведе само под шест главни теми, съпадащи в общи линии с основните езикови равнища. Така в шест раздела са систематизирани основни въпроси на съвременната езикова култура, обяснени и решени върху базата на солидни теоретични постановки. Много важно е да се подчертае, че авторката не само е намерила най-актуалните грешки или колебания в речевия изказ на носителите на българския език, не само е посочила правилното или нормативното в употребата на съответните форми и изрази. Това, което прави книгата интересна и привлекателна за широките кръгове от българското общество, е, че е извършен задълбочен анализ и са дадени ясни и достъпни обяснения. Обикнат похват, който освен че разширява познанията на читателите, им помага по-лесно да разберат и да запомнят препоръката за правилна употреба, е съпоставката с други езици, сравнението със сходни явления в нашия език. Л. Манолова не се ограничава само с разглеждането на конкретното явление, а поставяйки го в широкия контекст на езиковата система, тя търси и посочва решение и на други въпроси, свързани по един или друг начин с него.

В книгата си „Етикет и речев етикет“ Л. Манолова отново изразява своята болка от „бездуховността и малокултурието на една немалка част от нашето съвременно общество“. Но не в това е главната цел на авторката. По-важно е, че водена от най-искреното си желание да бъде полезна, тя е създала един незаменим справочник, или по-точно казано, съветник за култура на поведението и речта във всички сфери на човешкото общуване. С ясно и достъпно изложение авторката насочва вниманието към актуалното знание за по-висока култура на поведението. Книгата се състои от 23 раздела. Всеки един от обособените раздели е вплетен в общата идея, но същевременно се отличава и с известна самостоятелност, идваща от спецификата на поставения проблем. Някои са посветени на по-обща теми, като напр. културата на поведението – компонент на общата култура на личността, училището и нормите на етикета, из историята на българския речев етикет, съвременен речев етикет и т.н. Други представляват конкретни напътствия за това, как да се постъпва и какво да се говори в дадени ситуации.

Специален акцент е поставен и върху международния делови етикет, както и върху специфичните особености при етикета на другите народи. От първия до последния ред книгата се чете с незатихващ интерес и непресекащо любопитство.

Друга насока в научноизследователската дейност на Л. Манолова са въпросите, свързани с историята и теорията на българския език. Със сериозни приноси, но също така и с интересни лични наблюдения се открояват книгите „Проф. д-р Любомир Андрейчин – строител и ревнител на родния език“ (1996) и „Българска граматика. Кратък справочник“ (2003), студиите „Дублетите в *Правописния речник на българския книжовен език*“ (1974) и „Употреба на удвоеното допълнение в съвременния български книжовен език“ (1979), както и статиите „Употреба на удвоеното допълнение в съвременния печат“ (1974), „Проф. Л. Андрейчин и езиковото строителство“ (1976), „Бележки върху граматичния род на някои съществителни от чужд произход“ (1976), „Братята Димитър и Константин Миладинови“ (1982), „Словообразователните дублети – прилагателни със суфикс -ичен и -ически в *Правописния речник на българския книжовен език*“ (1984) и др.

Лилия Манолова не остана само в своя научен кабинет, а като хабилитирана преподавателка в Югозападния университет от 1992 г. участва активно в подготовката на студенти и докторанти, а нейните първи асистенти отдавна вече се хабилитираха като доценти.

Своята 75-годишнина Лилия Манолова посреща все така бодра и устремена към нови идеи. Желаем ѝ успех в тяхното осъществяване!

МАРИЯ ПОПОВА

